

2000-2003

Kozma Tamás

A kutatás eredményeinek rövid összefoglalása

A kisebbségi oktatást Közép-Európában pedagógiai, intézményszervezési, vagy kisebbségpolitikai kérdésként szokás kezelni. Ennek megfelelően pedagógiai, intézményszervezési, vagy politikai megoldásokat ajánlanak a kisebbségi oktatás problémáira. Közép-Európa kisebbség lakta térségeit tanulmányozva azonban úgy találtuk, hogy itt kisebbségi oktatást alapvetően nem a pedagógiai és nem is az intézményszervezési kérdések határozzák meg, hanem az ott élő kisebbségek érdekérvényesítése. **A kisebbségi oktatás a kisebbségi politikázás függvénye.**

A hivatalos európai oktatásügyben a kisebbségekkel való foglalkozás - más aktuális politikai kérdésekhez képest - marginális jelentőségű. A szokásos megközelítés az, hogy mit nyújt az állami oktatásügy a kisebbségeknek; és a hivatalos dokumentumok szerint a kormányzati szervek betartják a nemzetközi egyezményeket. A kisebbségek oldaláról közelítve kiderül, hogy **minden oktatáskutatás kisebbségi**, ha a kisebbségi csoportokat elég tágan fogalmazzuk meg, és megfelelően tudunk kérdezni.

Közép-Európa. Közép-Európa **lehatárolása bizonytalan és politikafüggő**, minthogy a fogalom nem természetföldrajzi, hanem geopolitikai. 1956 és 1968 óta az ún. szocialista országok demokratikus ellenzéki értelmisége elevenítette föl – nagyjából az Osztrák-Magyar Monarchia egykori térségeire vonatkozólag -, hogy egymással való együttműködésüket és a szovjet érdekszférán belüli különállásukat hangsúlyozzák.

Ezért nehéz olyan általános trendeket, összefoglaló tendenciákat leírni – sem a gazdaságban, sem a demográfiában, sem más társadalmi területen -, amelyek magát a régiót jellemeznék, megkülönböztetve Közép-Európát Európa más régióitól (Észak-, Nyugat-, Dél-, Kelet-Európa). **Az 1989/90-es transzformáció hatásai jellemzik leginkább közösen a régió országait.**

A határközi együttműködések vizsgálata fokozatosan kirajzolhatja a központi szerepű, kezdeményező államokat. **A kisebbségeket - benne a kisebbségi oktatáspolitikát – e határközi együttműködések keretei között tudjuk megvizsgálni.**

A kisebbségi oktatás szerepei. Régióinkban a kisebbségi politikázást a közösségi önmeghatározás kényszere hajtja. A nyugati térségekben a kisebbségek jellegzetesen **regionálisan** határozzák meg önmagukat.

- a regionális önmeghatározások fontos elemei a térség jogállása, gazdasági fejlettsége, illetve a lakosság kommunikációja (nyelvi identitás).
- az kisebbségi oktatás szerepe a nyugati térségekben a **kultúra ápolása, a nyelv terjesztése.**

A kisebbségek a keleti térségekben inkább **történetileg** határozzák meg önmagukat:

- A történeti önmeghatározások historizálók és szimbolikusak;
- jellegzetes rendezőelvük a történeti nemzetfogalom (nemzeti identitás);
- a kisebbségi oktatás szerepe ezért a keleti térségekben a **nemzeti identitás megőrzése.**

Stratégiák. A kisebbségek oktatáspolitikai kezdeményezései beleilleszkednek abba a nagy **társadalmi, gazdasági és politikai átalakulásba**, amely Európában 1989/90-ben kezdődött. Az 1989/90-et követő transzformáció folyamán a **kisebbségi oktatáspolitikusok két nemzedéke** váltotta egymást. Az első hullámban az ún. reform nemzedék bukkant föl, a második hullámban pedig azok, akik a politikázást már az új társadalmi-politikai viszonyok közt tanulták meg.

Az **első nemzedék** politikai kultúráját a harmadik utasság határozta meg, aminek nagy hagyományai vannak Közép-Európa XIX-XX. századi történetében (önigazgatás, társadalmi részvétel, népi művelődés, szocialista demokrácia, polgári körök stb.).

- Korábbi tapasztalataik alapján elsősorban arra törekedtek, hogy kisebbségüket az uralkodó többségi társadalomtól markánsan megkülönböztessék.
- Ehhez a törekvéshez használták föl többek közt az iskolát és az oktatást is.
- Mivel ez a törekvés nem volt legitim, szimbolikus politikai stílust alakítottak ki.
- Túlélésre játszottak; azaz a nyilvánosságot kirekesztve, a féllegalitásban, szélsőséges helyzetekbe is belebocsátkozva, elvtelennek tűnő kompromisszumokat is vállalva igyekeztek kihasználni a joghézagokat.
- Abban a hatalmi űrben, amely a transzformáció kezdetén a régióban kialakult, létrehoztak egy jellegzetes intézményt: az alulról szervezett, civil kezdeményezésre induló, alternatívan működő kisebbségi iskolát ("regionális egyetem", "közösségi főiskola", "láthatatlan kollégium").

A **második nemzedék** politikai kultúráját már az új társadalmi-politikai viszonyok alakították ki. Kisebbségi törekvéseiket már a nemzetközi szervezetek képviselőivel való folyamatos kapcsolattartás közben fogalmazták meg.

- A kisebbségi politikusoknak ez a nemzedéke a képviseleti demokrácia szabályai szerint, a nyilvánosság előtt, a nemzetközi jog alapján igyekszik közössége (választói) érdekeit képviselni, vagyis a kisebbség sérelmeit mint jogi diszkriminációt, szociális egyenlőtlenséget vagy gazdasági elmaradottságot fogalmazza meg.
- Így alakul ki a kisebbségi politizálás instrumentális stílusa, amely azonban - a térség társadalmi-politikai fejlettségének megfelelően - még mindig szimbolikus stílussal keveredik.
- A kisebbségi politikusok második nemzedékének jellegzetes stratégiáját fölzárkóztatásnak neveztük el, mivel a nyilvánosság legitim politikai színterein mint jogilag a többségi politikussal egyenlő fél próbálja a kisebbségi érdekeket érvényesíteni.
- A kisebbség társadalmi integrálódását hivatott szolgálni a kisebbségi iskola és oktatás is (integráció a szeparálódás útján). Ennek a politizálásnak a jellegzetes eredményei a fokozatosan önállósuló, államilag elismert és fönntartott, nyelvileg elkülönülő kisebbségi oktatási rendszerek, hierarchiájuk csúcán az önállósuló kisebbségi egyetemekkel.

Intézményalapítás és megtartás. Az 1989/90-es fordulat nyomán kialakult kisebbségi intézmények közös jellegzetessége, hogy alulról kezdeményezték, civil szerveződésként indultak, számos esetben határközi együttműködések eredményeként (határon túli oktatás, kihelyezett tagozatok stb.). Az alapítók egyrészt érdekvédelmi, másrészt egyházi szervezetek; a gazdasági szervezetek közreműködése egyelőre nem érzékelhető. Ezek az intézmények csak állami közreműködéssel tudnak fönntmaradni. Az állam és a civil szféra közt alapítványok közvetítenek.

A fordulat nyomán létesült intézmények ott tudtak megmaradni, ahol **a helyi-regionális elit sikeres** volt:

- állami jogosítványokat szerzett,
- egyúttal bírta a helyi társadalom meghatározó csoportjainak támogatását,
- intézményalapítási törekvéseit a politikai szintéren mint kisebbségi jogvédelmet vagy/és mint regionális fejlesztést jelenítette meg,
- a többségi társadalom (egyres tagjainak) támogatását is elnyerte.

A változás hordozói karizmatikus, de rejtőzködő egyéniségek:

- vállalják a kezdeményezéssel járó kockázatot, és előző sikereikre építenek.
- ezzel megnyerik a helyi közösség (többségének) támogatását, és intézményüket a demokratikus politikai környezetben is el tudják fogadtatni.
- önértelmezéseiket pedig rendszerint szimbolikus eredettörténetekben fogalmazzák meg.

Minority Schooling in the CEE Countries

2000-2003

Tamás Kozma

Brief Summary about the Results of the Research Project

Most of the studies and researches on minority schooling in Europe are focused on the government policies. Since education is usually organised at the national level, minority education looks like a responsibility of the relevant national government. Studying minority schooling and educational policy means therefore studying the educational policies of the European governments from a special viewpoint.

This study approaches minority schooling from a different starting point. Minority schooling, for the authors of this study is an issue of the minorities themselves, Minority educational policies, therefore, are policies applied and implemented by the minorities (their communities and their leaders) to pursue their educational opportunities.

Ten minority communities and their educational institutions have been studied in Central Europe. the region.

They were: the Polish community in the Vilnius region (Lithuania); the Gagauz community in Gagauz-Yeri (Moldavia); the Hungarian communities in the Carpathian region (Ukraine) and in the Komarno region (Slovakia); the Slovenian community in the Karinthia region (Austria); the German community in South Tirol (Italy); the German-Polish community in the region of Frankfurt am Oder and Słubice (in Germany and in Poland); the Hungarian communities in the regions of Oradea, Odorheu-Seculesc and Miercurea Ciuc (Romania). Field studies have been prepared on the official policies of the national governments and their effects on minority educational opportunities; the organisational structures and the political cultures of the minority communities with a special stress on their political strategies in human rights, language and education issues.

Thirteen educational establishments (mostly institutions of higher education, vocational training and lifelong learning) have been visited in those regions.

The Baltic branch of the Stockholm School of Economics in Riga (Latvia), the Universitas Studiorum Polona Vilnensis in Vilnius (Lithuania), the State Gagauz University in Comrat (Moldavia), the Invisible College in Komarno (Slovakia), the Hungarian Teacher Training College in Beregovo (Ukraine), the Teacher Training College of the Babes-Bolyai University in Odorheu (Romania), the Romanian branch of the Hungarian Modern School of Business Administration (Odorheu, Romania), the Hungarian University of Transsylvania in Miercurea Ciuc (Romania), the Christian University of the Partium in Oradea (Romania), the Vasile Goldis Western University in Arad (Romania), the Hungarian Institute at the University of Maribor (Slovenia), the Free University of Bolzano (Italy), and the European University Viadrina in Frankfurt-Odera (Germany) together with its counterpart, the Collegium Polonicum in Słubice (Poland).

Histories of births, changes and restructurings have been collected by semi-structured interviews with the “change agents”. Institutional statistics have been gathered and visual data have also been collected during our on-campus visits. The histories on institutional narratives have been analysed to define typical roles and actions and to understand the on-going power struggles behind them. The following lessons have been learned.

The political transformation of 1989/90 marked a clear division between the “old guards” and the “new generation” of minority political leaders. The new generation (the generation of the consolidation) which stepped into the position of the “old guards” has been trained under the new political conditions and realities. The minority leaders of the new generation understands the new realities of free market and parliamentary democracy. They support the partnership of their national states with the Euro-Atlantic structures in the hope that those structures may offer international publicities for their minority problems. The new generation of the minority leaders drive for parliamentary representation. They interpret the problems and demands of their minority communities as issues of the parliamentary politics (as party politics).

The educational policies of the new generation of minority leaders are characterised by the followings:

- a local /regional /language identity of the (minority) community must be developed;
- minority issues are interpreted as parts of the economic and social disadvantages of the given regions;
- minority education has the central function to strengthen the local identity of the community by relevant vocational training and employment opportunities;
- minorities need their autonomous systems of education within and as part of the relevant national system of education;
- the strategic goal of the minority education and schooling is integration into the majority society via separation from it.

This policy of education is characterised as instrumental. It interprets the minority issues in an instrumental way (minority problems and demands as outcomes of regional stagnation or democratic deficits) and looks for the solutions by the instruments of economic development or political democratisation.

The educational policies of the “new generation” has already been described in the literature as strive for more political autonomy and regional decentralisation. In the present study, however, we have found a third generation of minority politicians between the above mentioned two (old guards, new generation). This generation (the generation of the transformation) started its political career in the late 1960s under the influences of the turbulent years of that decade (Hungarian revolution, Vietnam war, Paris student unrest, the spring of Prague) and became silent oppositions within the totalitarian regimes. They have been trained under the political conditions of those regimes and developed their political skills and competencies under they years of the the Pan-European Picnic at the Austrian-Hungarian border, the Velvet Revolution (Czechoslovakia), the fall of the wall in Berlin.

They have alternative visions for the recent economic political developments in Central Europe which go back to the long histories of the XXth century oppositions in the region (civic movements, self-governance in the economic as well as the civic spheres, socialist democracy, the socialisation of the production, “third-way movements”). Their educational policies are characterised by the followings:

- the minority community must be identified historically (as a nationality); its cross-border cooperations have to be built on the traditional sub-national (rather than trans-national) ties;
- the central function of the minority education and schooling is strengthening the cultural and political identity of the local community;
- the educational institutions must be multicultural in order to form shelter to the various local communities living in the region;
- the educational institutions may not necessary be state sponsored; they could be supported locally and governed also by the local minority communities.

All these are elements of a “symbolic” educational policy. It is symbolic in the sense that it is presented by symbolic phrases and needs a kind of “hermeneutics” to understand their hidden messages. It is symbolic also in the sense that minority education is an arena for civic political actions. The educational establishment favoured by the third generation is called regional or community minority education. It is an institution established by civic initiatives and under local community demands in the years of political vacuum after 1989/90.

A KUTATÁSBAN RÉSZTVEVŐK LISTÁJA

Kozma Tamás	témavezető	DSc	
Forray R. Katalin	tudományos tanácsadó	DSc	Oktatókutató Intézet
Híves Tamás	tud. munkatárs		Oktatókutató Intézet
Mandel Kinga	tud. segédmunkatárs		MTA Etnikai és Nemzeti Kisebbségkutató Intézet
Péntek János	egyetemi tanár	DSc	BBTE
Radácsi Imre	tud. munkatárs		Oktatókutató Intézet
Rébay Magdolna	tud. segédmunkatárs		Oktatókutató Intézet
Tavaszi Hajnal	PhD hallgató		Debreceni Egyetem
Torkos Katalin	főiskolai tanársegéd		Nyíregyházi Főiskola
Fekete Szabolcs	PhD hallgató		Debreceni Egyetem
Pallaver, Günther	docens	CSc	Innsbrucki Egyetem
Polonyi Tünde	egy. tanársegéd		Debreceni Egyetem
Radó Péter	tud. munkatárs	PhD	OSI
Szerepi Anna	PhD hallgató		Debreceni Egyetem
Szíjártó Imre	tud. segédmunkatárs	PhD	Debreceni Egyetem
Szűcs István	egyetemi kancellár		Partiumi Keresztény Egyetem
Tóth József	egyetemi tanár	DSc	PTE
Trócsányi András	egy. tanársegéd	PhD	PTE
Zsigovits Gabriella	oktatókutató		